

***Харитонов Євген Олегович,***

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,  
заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри цивільного права  
Національного університету «Одеська юридична академія»*

***Тищук Наталія Олексіївна,***

*суддя апеляційного суду Миколаївської області, аспірант кафедри цивільного  
права Національного університету «Одеська юридична академія»*

## **СПОРТ І ПРАВОЗДАТНІСТЬУ СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ**

Враховуючи значення спорту у житті сучасної людини, його популярність та популярність спортсменів, корисно дослідити питання про його роль у Стародавньому Римі, припустивши, що до цього феномену не могли лишатися байдужими і римські правознавці.

Аналіз культури Стародавнього Риму, на нашу думку, дає підстави для висновків: у цьому суспільстві уявлення про «спортивні заняття та змагання», адекватні сучасному баченню цього явища, були відсутні. Однак це не означає, що не може йтися про «спортивні змагання», «спортивні ігри» тощо, як сферу тогочасного суспільного буття. Тут варто згадати, що деякі автори, порівнюючи ставлення до спорту в Етрурії та Римі, зазначають, що етруски поділяли пристрасть греків до спорту і займаються більшістю видів спорту, які є у грецькій спортивній програмі, наприклад, біг, боротьба, бокс, стрибки, метання списа та диску, а також перегони на колісницях. При цьому, на їхню думку, етруски, стосовно занять спортом, були відмінні від греків лише у двох речах: 1) вони не вимагали, щоб спортсмени змагалися оголеними, 2) серед змагань у них були поєдинки гладіаторів, яких не знали греки [1, с. 238].

Разом із тим, не можна не враховувати особливості «прагматичної» римської ментальності, котрими з часом було сформоване скептичне ставлення римського громадянина до занять «не корисними практично» видами спорту.

На перший погляд, таке твердження може здатися суперечливим, а тому вимагає додаткового пояснення із врахуванням особливостей римського національного характеру, зокрема, такої його риси як прагматичне ставлення до буття, готовність бути захисником Риму, здатність до чого мала настільки велике значення, що відігравала вирішальне значення при формуванні куріатних коміцій.

Як зазначав Віл Дюрант пересічному практичному римському розуму не властиве, на відміну від греків, зайняття фізичними вправами лише для удосконалення краси тіла. Натомість, римлянин готовий займатися тими

вправами, які можуть дати практичну користь: кидати спис, боротися, битися навулачки, піднімати тягар – бо це може стати у нагоді солдату під час походів, битв тощо. Навіть, в «Епікурейському Римі», коли набули популярності змагання у палестрах при лазнях, єдиноборства мали «приватний» характер, хоча бували й показові виступи професійних гравців у м'яч. Літні люди спостерігали за такими вправами, не приймаючи в них участі, надаючи, натомість, перевагу масажу [2, с. 81-94, с. 409-411].

Таким чином, у ставленні до власних активних занять спортом серед вільних римських громадян (особливо, у добу Республіки) переважав прагматичний підхід, який припускав зайняття спортом «не для демонстрації цього іншим», але для власної і суспільної користі. Як свідчать історичні, літературні тощо джерела, *vir bonus* часів Римської Республіки розмірковував саме таким чином.

З іншого боку, римські громадяни, навіть у досить аскетичні часи Республіки, а тим більше у добу Принципату та Домінату не цуралися розваг і видовищ, що зумовлювало популярність відвідування спортивних змагань. Достатньо згадати, що два великих амфітеатри – Великий Цирк, будівництво якого приписують першому Тарквінію, і Цирк Фламінія, побудований у 221 р. до н.е. могли вмістити усіх повноправних римських громадян, якби ті одночасно відвідали ігри. Втім, і при цьому проявлялися згадані вище відмінності у ставленні римлян до споглядання спортивних ігор і до активної участі у них. Як зазначав вже згадуваний нами Віл Дюрант, «... римляни юрбилися в амфітеатрі або на стадіоні, ...людська маса смажилася проти сонця, спостерігаючи за тим, як професійні атлети, полонені, злочинці та раби змагалися у стрибках і бігу або билися і гинули» [2, с. 94, 417-424.].

Неоднозначне ставлення римлян до спорту і спортивних змагань значною мірою зумовлювалося існуванням основоположного принципу: «*Per liberam personam nihil nobis adquiri potest* – Над вільною особою жоден з нас не має влади» та пов'язаним з ним упередженням, згідно якому за платню належало працювати лише рабам, але не вільним людям. Це знайшло відображення у двох особливостях, пов'язаних зі спортом правовідносин: визначення складу учасників спортивних змагань (ігор, видовищ); визначенні обсягу правосуб'єктності римських громадян, яких можна кваліфікувати як спортсменів, котрі приймали участь у спортивних змаганнях тощо.

Перша зі згаданих особливостей виражалася в тому, що активними учасниками спортивних змагань у більшості випадків були ті, хто не мав римського громадянства від народження, або втратили чи могли втратити римське громадянство: раби, військовополонені, засуджені за тяжкі злочини

злочинці. Розглянемо це положення на прикладі визначення типового складу учасників змагань у вигляді публічних ігор.

Що стосується публічних ігор, то найпростішими з них, були атлетичні ігри (біг, боротьба, метання диску, бокс), які зазвичай відбувалися на стадіоні. Спортсменами, як правило, були професіонали та іноземці. Так само, головним чином, раби були возницями на популярних у римлян перегонах колісниць. Бійцями у змаганнях-інсценуваннях морських битв були військовополонені або засуджені злочинці, котрі билися одне з одним, доки одна зі сторін не знищувалась повністю. Зате переможці, якщо вони билися відважно, могли заслужити свободу [2, с. 418- 420].

Втім, найбільш цікавим, на нашу думку, є аналіз складу гладіаторів. І не лише тому, що бої гладіаторів були надзвичайно популярним і поширеним видів ігор, але й через ті соціальні та правові наслідки, які мало набуття статусу гладіатора. Так, у I ст. н.е. гладіаторство, з одного боку, було ризикованим і «ганебним» за мірками тогочасного римського суспільства заняттям. Але з іншого, – у разі успіху, – це слава, популярність, моральні та матеріальні винагороди, забезпечений добробут. Внаслідок дії зазначених чинників склад гладіаторів був надзвичайно строкатим, тут мало місце розмаїття і соціальне, і морально-етичне: поміж гладіаторів були раби; вільновідпущеники; злочинці, засуджені до гладіаторського звання; римляни, народжені вільними. З моральними якостями це могли бути глибоко порядні люди (зокрема, такі часто стрічалися серед полонених), романтики та шукачі гострих відчуттів, а також злочинці, варті каторги [3, с. 218-219].

У залежності від колишнього соціального статусу гладіатора правові наслідки могли бути різними.

Вільний римський громадянин, який вирішив стати гладіатором, виголошував перед магістратом клятву, якою формально зрікався прав вільної людини. У кожному разі, навіть після завершення кар'єри гладіатора, така особа була обмежена у правоздатності, оскільки ставала *persona turpes*. Це тягло обмеження у політичних та соціальних правах, а у сфері приватного права мало наслідком обмеження у праві спадкування та здатності бути учасником цивільних відносин, де від учасників вимагалася чесність і порядність.

Водночас, зауважимо, що для тих, хто не був вільним від народження, не мав римського громадянства, або був обмежений у правоздатності, перебування у гладіаторах могло мати наслідки позитивні. Так, гладіатор-раб міг отримати свободу. Злочинець, засуджений до гладіаторства, у випадку успішних виступів у змаганнях на арені протягом трьох років, проживши потім ще два роки в школі гладіаторів, міг отримати

повне звільнення від покарання [3]. Таким чином, участь у боях гладіаторів могла бути, як тепер кажуть, «соціальним ліфтом» і, за умови високої спортивної майстерності та удачі, створювала умови поліпшення соціального статусу.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що спорт у Стародавньому Римі був важливим феноменом життя суспільства, виконуючи функцію не тільки розважальну, але й своєрідного регулятора статусу особи.

### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Історія європейської цивілізації: Рим / за ред. Умберто Еко; пер. зітал. – Харків: Фоліо, 2015. – С. 238.
2. Дюрант В. Цезарь и Христос / пер. с англ. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1995. – С.81-94, 409-411.
3. Сергеенко М.Е. Жизнь древнего Рима. – СПб. : Летний сад; Нева, 2000. – С. 218-219.

***Цибульська Ольга Юрійвна,***

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права  
Національного університету «Одеська юридична академія»*

*«Як умру, то поховайте*

*Мене на могилі,*

*Серед степу широкого,*

*На Вкраїні милій...»*

*Т.Г. Шевченко «Заповіт», 1845р. (уривок)*

### **ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ І ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ РИТУАЛУ ПОХОВАННЯ ЗАПОВІДАЧА ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Зробити розпорядження щодо місця і форми здійснення ритуалу поховання кожна фізична особа, яка має відповідний обсяг цивільної дієздатності, може шляхом складання заповіту (статті 1233, 1234, частина перша статті 1240 ЦК України [1], п. 2.7 Глави третьої Розділу другого Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [2]).

Відповідно до зазначених вище статей заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо